

وقف پول

سیدعلی کسایی

وقف مال، به قصد انجام دادن کار نیک، همیشه به شکل های گوناگون از جمله وقف خانه و زمین وجود داشته است. دامنه موقوفه ها گسترده تر از املاک و اموال ثابت است و دارایی های منقول را هم فرا می گیرد. پول، به دلیل رواج بسیار و آسان بودن دسترسی به آن، در میان اموال منقول جایگاه ویژه ای دارد. وقف پول، در صورتی که منافع آن در امور خیریه صرف شود و اصل پول باقی بماند، موجب ترویج سنت حسنه وقف می شود و اشاعه روی آوری به وقف، مشکلات مالی نیازمندان را برطرف می سازد. تاریخ، سابقه چنین وقفی را به قرن هشتم میلادی باز می گرداند. از آن زمان تا کنون در ترکیه و سرزمین های امپراتوری عثمانی، آلمان، مصر، بنگلادش و کشورهای مالایی زبان شکل هایی از وقف پول وجود داشته است. فقه، وقف را در صورتی صحیح می داند که عین یا اصل موقوفه در اثر انتفاع از بین نرود. قانون هم، که برخاسته از منابع شرعی است، به بقای عین موقوفه در اثر بهره برداری اشاره دارد و همچنین سهام خریداری شده از فروش موقوفه را عین موقوفه می داند. مطالعه منابع مربوط به وقف و پول این حقیقت را آشکار می سازد که وقف پول به صورت های گوناگون مانند صندوق یا بانک وقف پول قابل تحقق و گسترش است.

وقف، پول، وقف پول، اوقاف، صندوق وقف پول.

۱. مقدمه

آیا وقف پول امکان‌پذیر است؟ آیا می‌توان مبلغی از پول را وقف امور خیریه کرد؟ آیا ممکن است مقداری از اموال خود را وقف نیازمندان کرد تا نیاز مالی آنها به صورت قرض، بخشش و مانند آنها بر طرف شود؟ آیا می‌توان صندوقی تأسیس کرد و با پول‌های واریز شده در آن، هر چند اندک، بیماران، درماندگان، محرومان، مسکینان، یتیمان و دیگر نیازمندان را از گرفتاری نجات داد؟ آیا تشکیل چنین وقفی در تاریخ سابقه دارد؟ منابع شرعی و قانونی در این زمینه چه می‌گویند؟ این نوشتار می‌کوشد تا برای یافتن پاسخ این پرسش‌ها، با طرح موضوع «وقف پول» از چگونگی، مسائل مربوط به آن، امکانات تحقق و مزایای آن سخن به میان آورد.

واقفان به پول، به دلیل قابلیت انتقال و مصرف آن، توجه نداشتند. اما با تحولی که در پول رخ داده است و با عنایت به شرایط وقف و گستردگی شمول آن و همچنین با ملاحظه تجربه‌های تاریخی، که نشانگر خدمات وقف پول است، می‌توان موضوع وقف پول را مطرح کرد تا با فراهم آمدن زمینه‌های اجرایی و سازماندهی آن در اشکال مختلف از جمله صندوق با بانک وقف پول، خدمات گسترده آن به جامعه، خصوصاً به محرومان، برسد. این پژوهش، با روش کتابخانه‌ای و تاریخی، منابع مربوط به موضوع بحث را بررسی کرده و نتیجه را، در سه بخش فقهی، تاریخی (سابقه وقف پول) و قانونی (حقوقی) مطرح می‌کند.

۲. بررسی فقهی

فقیهان در کتب خود در باره شرایط و چگونگی وقف بحث کرده‌اند. یکی از پنجاه مبحث فقهی شهید اول در *لمعة الدمشقیة* «کتاب الوقف» است. شیخ طوسی در باره مال موقوفه در *النهایه* می‌نویسد: «انسان مجاز است هر چیزی را که مالک آن است به طور کلی وقف نماید، چه مشاع باشد و چه مستقل»^۱. نیز در خلاف می‌نویسد: «وقف زمین، ملک، خانه، بنده، سلاح و هر چیزی که متصلاً باقی بماند و بتوان از آن منتفع شد جایز است»^۲.

محقق حلی وقف را دارای چهار شرط می‌داند: ۱. عین باشد (یعنی دین نباشد)؛ ۲. مملوک باشد (یعنی قابل تملک باشد)؛ ۳. با باقی ماندن عین آن، قابل انتفاع باشد؛ ۴. تصرف در آن صحیح باشد^۳.

برخی وقف درهم و دینار را، به این دلیل که موقوفه در اثر انتفاع باقی نمی‌ماند، جایز نشمرده‌اند. البته فقیهان این نوع وقف را در صورتی که بتوان از درهم و دینار، با بقای اصل آنها، در امور خیریه بهره‌برداری کرد، مجاز دانسته‌اند. علیرضا فیض در این زمینه می‌نویسد: «در باره صحت وقف درهم و دنانیر - پولی که در زمان‌های گذشته رایج بود - یا نقود و پول‌های رایج امروز اختلاف است. محقق حلی در شرایط گوید: بعضی از فقها گفته‌اند: صحیح نیست، و خود محقق اظهار نظر می‌کند که اظهر، عدم صحت آن است و صاحب جواهر به دنبال نظر او گوید: محقق حلی هماهنگ با فتوای جمعی از فقهای قدیم، به عدم صحت فتوا داده است. شهید اول در کتاب دروس گفته است که شیخ در کتاب مبسوط بر عدم صحت وقف درهم و دینار ادعای اجماع کرده است. صاحب جواهر از شیخ طوسی نقل می‌کند که گفته است: در نادرستی این گونه وقف، اختلافی در میان فقها وجود ندارد. ابن زهره و ابن ادریس در غنیه و سرائر همین گونه اظهار نظر کرده‌اند»^۴.

وی ادامه می‌دهد: «علت عدم صحت وقف درهم و دینار را بدین گونه بیان کرده‌اند که چون انتفاع از آن

موجب از بین رفتن آن می‌شود، وقف آن صحیح نیست، چون خوراکی‌ها و شمع هنگامی که افروخته شود تا از نور آن بهره‌برند و با افروختگی می‌سوزد و نابود می‌شود. و در وقف صحیح شرط است که هرگاه از موقوفه سود برند، اصل آن باقی بماند^{۵۰}. فیض نظر موافق فقها را این‌گونه بیان می‌کند: «گروهی دیگر از فقها گفته‌اند وقف درهم و دینار صحیح است؛ زیرا می‌توان برای آن نفعی در نظر گرفت که مورد بهره‌برداری قرار گیرد و در عین حال باقی بماند، مثل آنکه از درهم و دینار برای آرایش استفاده شود، یا کسی آن را در اختیار گیرد تا بدین وسیله گرد ذلت و مسکنت را از دامان خویش بشوید. ابن ادریس گفته است: اگر بگوییم وقف آن جایز است، فتوای پسندیده‌ای است. و شهید دوم در مسالک صحت آن را قوی‌تر می‌داند. و شهید اول در کتاب دروس و علامه در تذکره الفقها و محقق ثانی در جامع المقاصد قائل به صحت وقف درهم و دینار شده‌اند به شرط آنکه دارای منفعتی با بقای اصل آن باشد^{۵۱}».

در این جا، برای نمونه، نظر محقق ثانی (متوفای ۹۴۰ق) را می‌آوریم. وی در جامع المقاصد می‌نویسد: «اشکال به وقف دراهم و دنانیر ناشی از آن است که استفاده مطلوب از آنها عرفاً با خرج کردن آنها همراه است و باعث تلف شدن آنها می‌شود. در حالی که امکان استفاده از آنها به صورت تزئین و یا ضرب سکه وجود دارد. بنابراین اشکال ناشی از آن است که آیا امکان استفاده مورد نظر از درهم و دینار با بقای آنها وجود دارد یا نه؟^{۵۲}». محقق کرکی به نقل از شیخ طوسی در المبسوط اجماع بر منع جواز آن را ذکر می‌کند و قول مخالف را شاذ می‌داند و اضافه می‌کند که اگر عرفاً درهم و دینار استفاده‌ای به جز مصرف شدن داشته باشند، وقف آنها صحیح است و گرنه نیست^{۵۳}. از فقیهان متأخر کاشف الغطاء نیز به شرطی که امکان انتفاع از دراهم و دنانیر با بقای ماندن عین آنها باشد، وقف آنها را صحیح می‌داند^{۵۴}.

دکتر فیض نظر خود را در باره امکان وقف پول این‌گونه مطرح می‌سازد: «اشکال در وقف پول همان است که گفته شد و آن این که وقتی از پول منتفع می‌شویم که آن را خرج کنیم و چون خرج کردیم از بین می‌رود و دیگر باقی نمی‌ماند. ولی باید گفته شود که باقی بودن هر چیز به فراخور آن چیز است و بنابراین می‌توان گفت پول در گردش خود بر روی کلی - نه جزئی و شخصی - دور می‌زند و چه اشکالی دارد مثلاً کسی ده‌ها میلیون پول خود را برای نیازمندان وقف کند و در بانکی نگهداری شود تا هر نیازمندی برای رفع حاجت از آن استفاده نماید و در سر مدتی که از قبل معین شده است، مثل آن را به بانک بپردازد؟ این‌گونه وقف را عرف عقلا می‌پذیرند؛ چون بسیار مفید و ارزنده و برای همیشه باقی و دایر است و هیچ حلال و حرامی هم پیش نخواهد آمد^{۵۵}».

وقف پول در میان فقیهان اهل سنت هم، مطرح است. این فقیهان تحت عنوان «وقف منقول» آرای مختلفی را مطرح کرده‌اند. بر اساس پژوهش‌های کیسی، فقیهان حنفی تأیید (بقای ابدی موقوفه) را شرط صحت وقف دانسته‌اند. آنان وقف منقول را به شرطی صحیح می‌دانند که یا تابع غیر منقول باشد (مانند ساختمان، درخت و آب به تبع زمین)، یا منصوص باشد؛ یعنی دلیلی از نص بر آن گواهی دهد و یا متعارف باشد؛ یعنی وقف آن در عرف متداول باشد و فقیهان مالکی تأیید را شرط صحت نمی‌دانند و معتقدند با استبدال (تبدیل موقوفه به موقوفه دیگر) می‌توان آن را حفظ کرد. آنها وقف هر مال منقول را جایز می‌دانند. فقهای

شافعی هر چند تأیید را در صحت وقف معتبر می‌دانند، ولی معتقدند که تأیید در هر مال متناسب با همان است و تأیید هر عینی به مقدار بقای همان عین است. آنان استبدال را ضامن بقای موقوفه می‌دانند؛ از این رو وقف منقول را می‌پذیرند. فقیهان حنبلی هم به صحت وقف اموال منقول معتقدند و استبدال را موجب دوام و بقای وقف، که مطابق با غرض واقف است، می‌دانند^{۱۱}.

ابوالسعود (متوفای ۹۸۷ ق) در «رسالة فی جواز وقف النقود» نظر فقیهان اهل سنت و شواهدی تاریخی در زمینه وقف درهم و دینار را آورده و ضمن اشاره به مجاز بودن وقف پول از سوی برخی فقیهان از جمله زهری (متوفای ۱۲۴ ق) و زفر (متوفای ۱۵۸ ق) می‌نویسد: «بقای اعیان به بقای امثال تنزیل می‌شود و این در بعضی احکام که ردالمثل جانشین ردالعین گردیده، اتفاق افتاده است^{۱۲}». معنای سخن او این است که اگر پس از استفاده از پول، مثل همان مبلغ بازگردانده شد، بقای عین به بقای مثل تنزیل داده می‌شود و مثل به جای عین پذیرفته می‌شود؛ زیرا مثل پول مانند عین پول است.

از نظر فقیهان وقف درهم و دینار، به شرط آنکه دارای منفعتی با بقای اصل باشد، صحیح است. در این زمینه توجه به چند ویژگی پول ضرورت دارد:

الف. درهم و دینار یا پول رایج، علاوه بر استفاده‌هایی که در کتب فقهی برای آن متصور شده (مانند استفاده برای آرایش) قابلیت بهره‌دهی‌های دیگر نظیر قرض را داراست. مقروض می‌تواند پس از رفع بدهکاریش، پول موقوفه را به متولی وقف بازگرداند. پول همچنین می‌تواند مشکل پیش پرداخت اجاره را از طریق قرض برطرف کند. بدهکار زندانی نیز می‌تواند با استفاده از پول موقوفه آزادشده، و پس از کار کردن مبلغ مورد نظر را باز پس فرستد. پول این قابلیت را دارد که در بین مقروضان در گردش باشد و هر مقروض، پس از برطرف شدن مشکل مالی، مبلغ پول موقوفه را باز گرداند و آن هم به مقروض دیگری داده شود و به همین شکل پول موقوفه، زیر نظر متولی، بین مقروضان در جریان باشد و از بین نرود.

ب. پول رایج، برخلاف درهم و دینار، ارزش اسمی دارد و فاقد ارزش ذاتی است و مثل آن همچون عین آن است. در واقع هیچ کس به دنبال عین پول نیست؛ زیرا در این جا مثل پول، حکم عین پول را دارد و این ویژگی پول‌های جدید است. بر همین اساس وقتی می‌گوییم: پول را از بانک گرفتم، منظور آن نیست که عین پول سپرده‌شده به بانک را دریافت کردم، بلکه منظور، دریافت مبلغ یا مقدار پول سپرده‌شده است. آنچه در پول مهم است، برابری ارزش پول هنگام پرداخت و دریافت است، هر چند به صورت چک پرداخت شود و به صورت اسکناس دریافت شود یا برعکس. ارزش پول‌ها در اشکال مختلف آنها تقریباً یکی است؛ به همین دلیل پول را مال مثلی به شمار می‌آورند. «در بررسی ماهیت پول فعلی، به شیوه‌ادبیات موجود در فقه و اقتصاد، نتایج به دست آمده عبارتند از: پول، مال مثلی، مال اعتباری، پدیده مستحدثه و دارای هزینه فرصت می‌باشد^{۱۳}».

ج. اصل پول در جریان، وقتی قابل انتفاع می‌شود، باقی است؛ زیرا در غیر این صورت قابل انتفاع نخواهد بود. صرف وجود سود پول نشانگر اصل پول است؛ بنابراین هر چند پول در جریان دست به دست می‌گردد و ثابت نمی‌ماند، ولی باقی است.

د. پول حامل ارزش و اعتباری است که بر اساس قرارداد به آن داده شده است. ممکن است این اعتبار در شرایطی از آن گرفته شده و یا کاهش یابد. آنچه پول را در شمار اموال قرار می‌دهد، همین ارزش و اعتبار است و نه شماره و نوع خاصی از اسکناس و یا شکل ظاهری آن. امروزه مراکزی مانند بانک و صندوق وجود دارند که سرمایه‌گذاران را از حفظ پول و منافع آن به آنان می‌رساند، مطمئن

می‌کنند. در حال حاضر وجود بانک، به عنوان واسطه مشارکت در سرمایه‌گذاری، محرز است و سوددهی سپرده‌ها با بقای اصل آنها امری رایج به شمار می‌آید؛ به طوری که هیچ فردی به بقای پول خود در این مراکز شکی ندارد و در حقیقت حفظ پول و ارزش آن از وظایف^{۱۳} این مراکز اعلام می‌شود.

و. برای بقای پول وقف‌شده و یا حفظ ارزش پول در مقابل تورم، سرمایه‌گذاری پول موقوفه، بر اساس عقود مشروع مانند مضاربه و مشارکت و همچنین بر اساس کار مشروع و قانونی که نفع جامعه را در پی دارد، امکان‌پذیر است. نتیجه این سرمایه‌گذاری، سود یا زیان، بین طرفین تقسیم می‌شود.

تصور مقدمات فوق به تصدیق وقف پول می‌انجامد و اوقاف پول، در شکل‌های متنوع آن، تحقق‌یافتنی می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت از نظر شرعی مانعی اساسی بر سر راه وقف پول وجود ندارد و با توجه به امکانی

که در پول نهفته است و این که با انتفاع از آن طبق نیت واقفان، اصل پول باقی می‌ماند، وقف آن نه تنها ممکن بلکه پسندیده است.

۳- سابقه وقف پول

محققان سابقه وقف پول را به قرون گذشته باز می‌گردانند. چیزاکچا (Cizakca)، اقتصاددان ترک، می‌نویسد: «ریشه‌های اولیه وقف پول احتمالاً به قرن هشتم میلادی می‌رسد. در آن زمان از زفر (از فقیهان اهل سنت) وظیفه چنین وقف‌هایی پرسیده شد و او پاسخ داد که مجموعه اوقاف باید به صورت مضاربه به مقاطعه‌کاران واگذار شود. اصلاً طرح چنین پرسشی نشان می‌دهد که در آن زمان چنین اوقافی وجود داشت^{۱۵}». چیزاکچا همچنین به سابقه این وقف در قرن چهاردهم میلادی در آلمان اشاره می‌کند که به صورت وقف پول (Hauptgeld stiftung) و وقف سرمایه (Kapital stiftung) وجود داشت، وی می‌نویسد که وقف پول از اوایل قرن پانزدهم از سوی دادگاه‌های امپراتوری عثمانی تأیید شد و در پایان قرن شانزدهم در سراسر آناتولی و منطقه بالکان به وقف غالب تبدیل گشت. وی ادامه می‌دهد: «این اوقاف در بسیاری از کشورها وجود داشته است؛ از جمله قانون مصر در سال ۱۹۴۶ و وقف اموال منقول را مجاز دانست. در هند، سهروردی، عالم هندی، بحثی دقیق در خصوص وقف پول در سال ۱۹۱۱ ارائه نمود. در هند و پاکستان نیز در نظر است که وقف پول قانونی شود. در عراق فتوایی این وقف را مجاز می‌داند. در ایران آستان قدس رضوی سهم‌هایی در مجموعه‌های مختلف صنعتی خریداری کرده است و با این اقدام اوقاف پول را تأسیس کرد. دولت ایران در ۱۷ مه ۱۹۸۶ این اقدام (خرید سهام) را مجاز دانسته است^{۱۶}. اوقاف پول در کشورهای مالایی زبان هم وجود دارد و در سنگاپور ۳۸ درصد کل اوقاف را تشکیل می‌دهد^{۱۷}».

چیزاکچا در مقاله خود با نام «اوقاف در تاریخ» می‌نویسد: «اوقاف پول در بیشتر کشورهای اسلامی وجود دارد.» وی برای اثبات وجود وقف پول در آسیا و آفریقا خصوصاً کشورهای ترکیه، مصر، عراق، ایران، سودان و بنگلادش منابعی را ذکر می‌کند^{۱۸}.

اخبار وقف پول در رسانه‌های جهان، وضعیت و اهمیت آن را نشان می‌دهد. مایر در «یادمان‌های اسلامی در شهرهای بوسنی و هرزگوین» می‌نویسد: «موستار (Mostar)، مرکز ناحیه هرزگوین، شهری دیگر است که فعالیت ساختمانی‌اش با پول وقف پا گرفت و به این ترتیب ایجاد شد.» به گزارش مرکز تبلیغات فلسطین، مصطفی افندی، قاضی قدس، از دارایی خود دیوار مسجد الاقصی را از طریق وقف پول تعمیر می‌کند. وی مبلغی از مالش را برای روشنایی مسجد وقف کرد. او در پاسخ به اعتراض مخالفان مبنی بر غیر مجاز بودن وقف پول، به فتاوی‌ای ابویوسف و زفر استناد کرد^{۱۹}. مجمع فقه اسلامی، تابع سازمان کنفرانس اسلامی،

در دور دوازدهم نشست خود، که در ۲۲ تا ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۰ میلادی در ریاض و با شرکت فقیهان چهل و پنج کشور اسلامی تشکیل شد، درباره مسائلی بحث کرد که مهم‌ترین آنها بهره‌برداری از موقوفات از جمله پذیرش وقف پول برای قرض دادن یا مضاربه بود.^{۲۱} منذر قحف^{۲۲} در سخنرانی خود درباره «نقش اقتصادی وقف در اندیشه اسلامی» از اجازه بعضی فقیهان برای وقف پول و سابقه تاریخی آن در کشورهای مشرق و مغرب زمین از جمله ترکیه، مصر و اسپانیا سخن گفته است. عبدالحلیم عمر، مدیر مرکز اقتصاد اسلامی و صالح کامل، وابسته به دانشگاه الازهر مصر، در سال ۲۰۰۱ میلادی پیشنهادهایی در زمینه بهره‌برداری از اوقاف از جمله وقف پول با استناد به اجازه فقیهان حنفی مطرح ساخته است.^{۲۳} پی‌یر امیدوار، مدیر ایرانی سایت مشهور اینترنتی ebay، که معروف است در کمتر از یک ماه از طریق همین سایت به ثروت ۴۶ میلیارد دلاری دست یافت، به همراه ۳۹ نفر

دیگر، که ثروت مشابه داشتند، برای بررسی شیوه‌های مطلوب وقف پول جلسه‌ای تشکیل دادند.

با توجه به تحقق وقف پول، تأسیس بانک‌ها و صندوق‌های وقف پول در حال افزایش است و «بانک العرفه» و «بانک سرمایه اجتماعی» در بنگلادش^{۲۴} در شمار آنهاست. مضاربه از مهم‌ترین وسیله‌های سودآوری در این بانک‌هاست. «بانک اوقاف» و «بانک املاک» در ترکیه نیز زیر نظر تشکیلات اوقاف آن کشور در امور فرهنگی و هنری سرمایه‌گذاری کرده، فعالیت‌های گسترده‌ای از جمله انتشار کتاب، برپایی سمینار و نمایشگاه، ساخت فیلم، برگزاری مراسم بزرگداشت مولوی، تأسیس کتابخانه و حفاظت از میراث فرهنگی داشته است.^{۲۵}

حمزه حجار از نقش اوقاف در افزایش موجودی بانک قرض الحسنه سعودی سخن می‌گوید و طبق یکی از مواد قانونی این بانک در عربستان پیشنهاد می‌دهد که به این بانک اجازه داده شود، با توجه به مجاز بودن وقف پول، بخشش‌ها و پول‌های وقفی مردم را جذب نماید تا از آنها به صورت اهداف خیرخواهانه مانند قرض برای درمان و ازدواج بهره‌برداری نماید.^{۲۶}

عبده تبریزی و هاشمی نسب هم در این زمینه می‌نویسند: «نهادهایی مشابه وقف همچون صندوق وجوه وقفی در غرب و شرق دور وجود دارند که بسیاری از دانشگاه‌ها، مدارس خصوصی، موزه‌ها، بیمارستان‌ها، بنیادهای خیریه و... از طریق آنها اداره می‌شود. شیوه اداره این صندوق‌ها، مشابه صندوق بازنشستگی است؛ به گونه‌ای که با سرمایه‌گذاری مبالغ اهدایی در دارایی‌های کم‌خطر، ضمن حفظ ارزش سرمایه اولیه، سود آن را صرف اهداف صندوق می‌کنند.^{۲۷}

۴. وقف پول از نظر قانون و زمینه‌های آن در ایران

اصل چهل و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به حفظ موقوفه‌ها توجه نشان داده، دولت را موظف کرده است که ثروت‌های ناشی از سوءاستفاده از موقوفه‌ها را به صاحب حق رد کند. در قوانین ایران به طور کلی از وقف مال سخن رفته است و ماده ۵۸ قانون مدنی می‌گوید: «فقط وقف مالی جایز است که با بقای عین بتوان از آن منتفع شد، اعم از این که منقول باشد یا غیرمنقول مشاع باشد یا مفروز».

با توجه به منقول بودن پول، وقف آن از نظر قانون مجاز خواهد بود. با توجه به این که اگر عین پول را ارزش پول بدانیم و نه عین اسکناس و ظاهر آن را، آن‌گاه با بقای این ارزش و اعتبار می‌توان پول را برای قرض، بخشش منافع آن و مصارف دیگر وقف کرد و قانوناً منعی وجود ندارد.

ماده ۴۴ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، مصوب دهم اردیبهشت ۱۳۶۵ هیأت وزیران، سهام خریداری شده از فروش موقوفه را عین موقوفه به شمار می‌آورد. سهام، درصد یا نسبتی از سرمایه شرکت، کارخانه و مانند آن است که معمولاً افزایش می‌یابد، به طوری که ارزش جدید سهام مجموع ارزش قدیم آن به اضافه سود به دست آمده خواهد بود. خرید سهام از سوی نهادهای وقف از تجارب آستان قدس رضوی بوده است. بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی در سال ۱۳۷۰ تعداد شرکت‌هایی که ۱۰۰ درصد سرمایه آنها به آستان قدس تعلق داشت را ۱۵ واحد بزرگ صنعتی و اقتصادی ذکر کرده است و شرکت سهامی قند آبکوه، قند چناران، قند تربت حیدریه، نخریسی و نساجی خسروی، مسکن و عمران قدس، مؤسسه کشاورزی و دامپروری آستان قدس، مؤسسه کشاورزی و عمران «کنه بیست»، داروخانه امام

و کارخانه‌های نان رضوی را از شرکت‌ها و مؤسسات زیر پوشش آستان قدس رضوی برشمرده که بیش از ۵۰ درصد (از ۵۰ تا ۱۰۰ درصد) سهام آنها به این نهاد وقفی تعلق داشت. سرمایه اولیه این مراکز ۱۹۸۷ میلیون ریال بود که در سال ۱۳۷۰ به ۸۲۰۰ میلیون ریال (بیش از ۴ برابر سرمایه اولیه) رسید.^{۲۷}

خرید سهام در واقع سرمایه‌گذاری سودآور است و شاید بتوان گفت نوعی مضاربه است؛ چراکه سرمایه از یک یا چند طرف به عنوان سهام‌دار، تأمین می‌شود و فعالیت اقتصادی توسط عامل، انجام می‌شود و سود بین سهام‌دار و عامل تقسیم می‌شود. برگه سهام در واقع پول نیست، بلکه رسیدی است در برابر پولی که برای خرید سهام پرداخت شده است و مدرکی که نشانگر سهم سهام‌دار در شرکت خاص است. سهام‌دار می‌تواند آن را بفروشد و به پول تبدیل کند. اگر تا زمان فروش سودی به آن تعلق گرفت، وی مالک سود پول هم خواهد بود. در وضعیت وقف سرمایه به صورت سهام مشاهده می‌شود که آنچه باقی است رسید یا برگه سهام است که نشانگر اعتباری است که سهام‌دار در آن شرکت دارد و این اعتبار وجود داشته و همیشه باقی است.

سپرده مدت‌دار به شکل پول در بانک نیز مانند خرید سهام است؛ زیرا سپرده‌گذار پولی را برای مشارکت در سرمایه‌گذاری به بانک می‌سپارد و بانک موظف است آن را به عامل بسپارد تا با آن کار کند و به سود برسد، و این سود بین عامل و سرمایه‌گذار و بانک، که واسطه است، تقسیم می‌شود. سرمایه‌گذار یا سپرده‌گذار در برابر پرداخت مبلغ، رسید، برگه یا دفترچه‌ای دریافت می‌کند که با برگه سهام تفاوت چندانی ندارد و مانند سهام هرگاه بخواهد می‌تواند آن را به پول تبدیل کند. مسلماً در سود نیز فرق زیادی بین آنها نخواهد بود. سرمایه در هر دو صورت در گردش و باقی است، به طوری که رسید یا برگه دریافت شده بقای آن را تضمین می‌کند.

بنابراین با مجاز بودن تبدیل موقوفه به سهام و پذیرش سهام به عنوان عین موقوفه می‌توان از پول هم به عنوان موقوفه سخن گفت، هر چند به طور کلی قوانین کشور، وقف پول را منع نمی‌کند بلکه بر بقای موقوفه به رغم انتفاع آن تأکید دارد. از این رو چنانچه پول، که مال محسوب می‌شود، باقی بماند و منافع آن طبق خواست واقف صرف امور خیریه شود، آن‌گاه وقف پول از نظر قانون جایز خواهد بود. ارتباط سازمان اوقاف و امور خیریه در ایران با مؤسسات مالی ممکن است به صورت وقف پول عملی نشده باشد، اما اهمیت تشکیل صندوق‌های پولی موجب شده تا این سازمان از سال ۱۳۶۵ مؤسسه مالی و مؤسسه صندوق عمران موقوفات کشور را تأسیس کند که از وظایف آن عمران، احیا و بازسازی و مرمت موقوفات و اماکن مذهبی، انجام دادن عملیات بازرگانی اعم از داخلی و خارجی به منظور رفع نیاز موقوفات، مشارکت و سرمایه‌گذاری در برنامه‌های عمرانی موقوفات و ایجاد واحدها و مؤسسات و شرکت‌های مورد نیاز، انجام دادن عملیات اعتباری از طریق بانک‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه و تأسیس مؤسسه مالی و اعتباری

غیربانکی با رعایت قوانین و مقررات بانکی جمهوری اسلامی ایران است.^{۳۸}

از نظر شرعی، تاریخی و قانونی زمینه‌های وقف پول فراهم است و برای تأسیس آن منعی وجود نداشته است. در صورتی که اصل پول با بهره‌برداری از منافع آن در امور خیریه باقی بماند، وقف پول قابلیت تأسیس و گسترش را داراست. وقف پول بدین منظور است که کسانی که اموال زیادی به صورت خانه یا زمین ندارند نیز بتوانند با وقف کردن مال خود در امر خیر وقف شریک شوند. اگر موقوفه فقط خانه، زمین و اموال غیرمنقول دیگر بود، آن‌گاه بسیاری به دلیل نداشتن ملک یا املاک مازاد بر نیاز، از وقف اموال خود محروم می‌شدند. وقف پول حداقل به دو شکل بانک و صندوق قابل تصور است.

بانک وقف پول نوعی از بانک است که پول‌های وقف‌شده را جمع‌آوری می‌کند و منافع آن را در راهی که واقفان اعلام داشته‌اند به مصرف می‌رساند. این بانک می‌تواند پرسشنامه‌ای را در اختیار واقفان قرار دهد تا ضمن درج میزان پول موقوفه، مصارف منافع پول را نیز در آن معلوم کنند. این مصارف، گسترده‌اند و می‌توانند شامل این موارد باشند: بیماران، فقیران، مقروضان، مزدوجان، ساخت و تعمیر مدارس، مساجد، جاده و مانند آنها، امور فرهنگی - دینی.

برای انتفاع از پول موقوفه لازم است با آن فعالیت اقتصادی انجام شود. از مناسب‌ترین فعالیت‌های اقتصادی، اعطای آن به افراد مطمئن، مانند تاجران، کاسبان و تولیدکنندگان است. بانک در نقش سرمایه‌گذار، و تاجر و کاسب و تولیدکننده در نقش عامل، قراردادی در چهارچوب عقود اسلامی، مثلاً مضاربه، منعقد می‌کنند و سود به دست آمده بین آنها تقسیم می‌شود. سود برگشتی به بانک، پس از کسر هزینه‌های بانک و پس‌انداز مبلغی برای حفظ ارزش پول در صورت تورم، به مصارفی که واقفان اعلام داشته‌اند می‌رسد. با توجه به این‌که تورم، ارزش پول را کاهش می‌دهد، لازم است مقداری از سود را به اصل سرمایه بازگرداند تا ارزش اولیه آن حفظ گردد و بقای پول موقوفه تضمین شود. در این صورت مشاهده خواهد شد که عده‌ای، حتی با پولی اندک، می‌توانند در فراهم شدن مبالغی هنگفت سهم داشته باشند و از اصل سرمایه، گروهی که برای کار به سرمایه نیاز دارند بهره‌مند شوند و از منافع آن نیز محرومان سود برند. مخارج و هزینه‌های بانک باید به شیوه‌های گوناگون تأمین شود. یکی از این شیوه‌ها همان‌گونه که اشاره شد، برداشت از سود مضاربه است. شیوه دیگر کمک مردم و سازمان‌های دولتی است. مردم می‌توانند با وقف ساختمان، به امر خیرخواهانه بانک وقف مدد رسانند و یا با کار کردن در آن، بدون دریافت مزد حتی برای چند ساعت یا یک روز در هفته، وقت خود را وقف این بانک نمایند. کمک سازمان اوقاف و یا مؤسسات دیگر هم در تهیه محل بانک و یا پرداخت هزینه کارکنان مؤثر است. بانک وقف پول با درج اطلاعیه در جراید ضمن ارائه گزارش از فعالیت‌هایش، اسامی واقفان را، در صورت تمایل آنان، اعلام می‌کند. این بانک به دلیل ارتباط با وقف و پول از سوی مراجع مربوط مانند سازمان

اوقاف و بانک مرکزی برای پرهیز از خطا و خلاف نظارت می‌شود.

سرمایه وقف پول پس از چند سال خدماتی ارائه خواهد کرد که بسیار قابل توجه خواهد بود؛ مثلاً اگر ۱۰۰۰/۰۰۰ ریال پول وقف شده را برای مضاربه به یک یا چند تاجر مطمئن بسپاریم و به طور متوسط ۲۰ درصد در سال سود را به سرمایه اولیه وقف بپردازیم و پس از ده سال سرمایه بانک و خدمات آن را، که طبق نیت واقفان پول انجام شده است، مد نظر قرار دهیم، وضعیتی مشابه جدول زیر را خواهیم داشت:

جدول پیش‌بینی تقریبی ۱۰ سال کارکرد وقف پول به ریال

اول	۱۰۰/۰۰۰/۰۰۰	۲۰/۰۰۰/۰۰۰	۱۰/۰۰۰/۰۰۰	۱۰/۰۰۰/۰۰۰
دوم	۱۱۰/۰۰۰/۰۰۰	۲۲/۰۰۰/۰۰۰	۱۱/۰۰۰/۰۰۰	۱۱/۰۰۰/۰۰۰
سوم	۱۲۱/۰۰۰/۰۰۰	۲۴/۲۰۰/۰۰۰	۱۲/۱۰۰/۰۰۰	۱۲/۱۰۰/۰۰۰
چهارم	۱۳۳/۱۰۰/۰۰۰	۲۶/۶۲۰/۰۰۰	۱۳/۳۱۰/۰۰۰	۱۳/۳۱۰/۰۰۰
پنجم	۱۴۶/۴۱۰/۰۰۰	۲۹/۲۸۲/۰۰۰	۱۴/۶۴۱/۰۰۰	۱۴/۶۴۱/۰۰۰
ششم	۱۶۱/۰۵۱/۰۰۰	۳۲/۲۱۰/۰۰۰	۱۶/۱۰۵/۱۰۰	۱۶/۱۰۵/۱۰۰
هفتم	۱۷۷/۱۵۶/۱۰۰	۳۵/۴۳۱/۳۲۰	۱۷/۷۱۵/۶۱۰	۱۷/۷۱۵/۶۱۰
هشتم	۱۹۴/۸۷۱/۷۱۰	۳۸/۹۷۴/۳۴۲	۱۹/۲۸۷/۱۷۱	۱۹/۲۸۷/۱۷۱
نهم	۲۱۴/۳۵۸/۸۸۱	۴۲/۸۷۱/۷۷۶	۲۱/۴۳۵/۸۸۸	۲۱/۴۳۵/۸۸۸
دهم	۲۳۵/۷۹۴/۷۶۹	۴۷/۱۵۸/۹۵۳	۲۳/۵۷۹/۴۷۶	۲۳/۵۷۹/۴۷۶
	۲/۵۹۳/۷۴۲/۴۵۰	۲۱۸/۷۴۸/۲۹۱	۱۵۹/۳۷۴/۲۴۵	۱۵۹/۳۷۴/۲۴۵

در این جدول چگونگی رشد و سودآوری خدمات وقف پول بر اساس سرمایه اولیه ۱۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریالی آن مشاهده می‌شود و بر اساس تخمین این جدول وقف ۱۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال پس از ۱۰ سال تقریباً به ۲۶۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال خواهد رسید. در این مدت سرمایه اولیه در حدود ۳۲۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال رشد خواهد داشت که ۱۶۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال دیگر صرف امور خیریه، طبق نیت واقفان، می‌شود. اگر وقف ۱۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال پس از ۱۰ سال به ۲۶۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال رشد یابد و در این مدت در حدود ۱۶۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال صرف امور خیریه گردد، به نظر نمی‌رسد که هیچ خانه یا ملکی با همین ارزش بتواند، ضمن چنین افزایش قیمتی، باعث ارائه این همه خدمات باشد.

سودآوری سرمایه وقف پول به دلیل جبران کاهش ارزش پول در اثر تورم است و به این وسیله موجبات بقای اصل پول، که شرط وقف است، فراهم می‌آید. اگر تورمی وجود نداشته باشد ارزش پول طی زمان کاهش نیابد، طرح سودآوری سرمایه اولیه پول موقوفه قابل حذف است؛ زیرا بدون سودآوری، سرمایه اولیه در طول

زمان، طبق شرط وقف، باقی مانده است. اما با وجود تورم، حفظ ارزش پول ضروری است و می‌توان گفت پول هم مانند خانه یا ملک برای بقا به رسیدگی یا عمران نیاز دارد. بنابراین طبق قانون وقف^{۱۹} بخشی از درآمد موقوفه را می‌توان برای ترمیم آن به کار برد. درآمد حاصل از پول همان سود سرمایه‌گذاری است. افزودن مقداری از سود پول به اصل آن، بقای آن را تضمین می‌کند. در پاسخ به این پرسش که اگر نرخ تورم از مقدار سود بیشتر شد ارزش پول چه‌گونه حفظ می‌شود، می‌توان گفت که در این صورت توجه به چند نکته می‌تواند راهکار رفع مشکل باشد:

- الف. از اعطای تسهیلات خیریه به نیازمندان و از کارمزد کارکنان کاسته خواهد شد و به کار رایگان و جلب کمک‌های مردمی و روش‌های سازگار با وقف توجه بیشتری خواهد شد تا افزایش تورم به نحوی جبران گردد.
- ب. بهره‌گیری از روش‌های جبرانی بانک‌ها و مؤسسات پولی، متناسب با تشکیلات وقف پول، قابل توجه است؛ زیرا این مشکل همه‌سازمان‌های پولی است که باید برای حل آن بیندیشند.
- ج. در ادامه همکاری با وام‌گیرندگان تجدیدنظر می‌شود؛ زیرا این ضرر متوجه آنان هم شده است و این نشانگر عدم وقوف آنها بر کار تجارت و پیش‌بینی‌های لازم از جمله تورم است؛ مگر آن که تورم، پیش‌بینی نشده و غیرمنتظره باشد که در این صورت ضرر را باید پذیرفت؛ چراکه پول هم مانند هر مال دیگر از جمله خانه و زمین ممکن است به دلایلی کم‌ارزش شود.
- د. هدف در وقف پول، باقی ماندن پول و رسیدن منافع آن به نیازمندان است. اما اگر حوادث غیرمنتظره‌ای به کاهش ارزش پول بینجامد، اصل وقف پول صدمه نمی‌بیند، هر چند مقدار پول کاهش یابد، نهایت آن که خدمات آن کاهش می‌یابد. در این سازمان، بر خلاف بانک‌ها، انتظاری از سوی مشتری نیست تا الزاماتی برقرار شود، بلکه راهکارهای جبرانی متعاقباً قابل اعمال است.
- ه. پیشگیری از زیان ناشی از برتری نرخ تورم بر سود، از طریق پیش شرط تأمین مابه‌التفاوت از سوی وام‌گیرنده محتمل است. با این روش، اگر تورم بر اساس اعلام نرخ رسمی آن از سوی مرجع ذیصلاح، بیش از سود شود، وام‌گیرنده، طبق شرط موجود در قرارداد، جبران آن را تأمین خواهد کرد.
- لازم نیست همیشه مقدار سود بیشتر از نرخ تورم باشد یا با آن برابری کند. ممکن است حوادث غیر قابل پیش‌بینی، معادلات تجاری را به هم بزند و بازرگانی با ضرر توأم گردد. این مانند صدمه‌ای است که در طول تاریخ به موقوفات ثابت، مانند زمین و خانه، وارد شده است. مهم آن است که برای حفظ موجودی وقف همواره تلاش شود. حتی پیش‌بینی وقف پول بدون توجه به موضوع تورم هم می‌تواند مطرح باشد که در این صورت بدون نگرانی از کاهش ارزش پول لازم است فقط مقدار وقف شده باقی بماند.
- پرسش دیگر این است که آیا با توجه به برنامه‌های اقتصادی نامناسب، استمرار سازمان وقف پول صرفاً به فعالیت‌های تجاری وابسته نخواهد شد؟ جواب منفی است؛ زیرا اولاً ارتباط با فعالیت‌های تجاری بخشی از کار این بانک و به منظور حفظ ارزش پول است. هر چند به تاجران موجه و متعهد از طریق پرداخت وام کمکی هم می‌شود. اگر کار بانک منحصر به اعطای وام به تاجران و پرداخت کارمزد کارکنان از سود به دست آمده باشد و چیزی برای امور خیریه باقی نماند، استمرار کار چنین بانکی با وجود بانک‌ها و مؤسسات پولی ضرورت نخواهد داشت، بانک وقف پول مانند بانک‌ها و مؤسسات مالی دیگر نیست که منتظر سود باشد و در صورت کاهش سود، کارایی خود را از دست بدهد. قابلیت انعطاف این بانک باعث دوام کار آن خواهد بود. کار رایگان کارکنان یا امکان کاهش کارمزد آنان، افزایش کارمزد وام، دریافت هبه و کمک‌های مردمی و موارد دیگر به این بانک انعطاف‌پذیری می‌بخشد.

ثانیاً بانک وقف پول با هر تاجر یا شرکتی کار نخواهد کرد. تأکید این بانک بر تقسیم سود یا ضرر واقعی است. البته ضرر بانک به معنای ضرر تاجر نیز هست، در حالی که تمام تلاش تاجر سودآوری است؛ بنابراین نباید نگران برگشت سود بود، اما در انتخاب وام‌گیرنده باید دقت شود.

۲.۵. صندوق وقف، قرض الحسنه

این صندوق شکلی دیگر از وقف پول است که در آن واقفان پول، مبالغی را برای قرض به نیازمندان وقف می‌کنند. از منافع پول موقوفه این است که می‌تواند به بیماران، جوانان در حال ازدواج و کسانی را که در شرایط نامناسب مالی هستند با قرض دادن یاری کند. مسلماً با بازپرداخت قرض، اصل پول وقف شده در صندوق باقی خواهد ماند. صندوق‌های وقف قرض الحسنه ممکن است در اشکال مختلفی پدید آیند مانند:

۱.۲.۵. صندوق وقف قرض الحسنه خاص

این صندوق‌ها به افراد خاصی قرض می‌دهند و نمی‌توان منافع آن را به مصرف دیگران رساند. انواع صندوق وقف قرض الحسنه خاص، بر حسب مصارف وقف، به این قرار است:

الف. صندوق وقف قرض الحسنه درمان: این صندوق در بیمارستان‌ها، درمانگاه‌ها و سایر مراکز درمانی قرار می‌گیرد. منظور از تأسیس این صندوق کمک به بیمارانی است که استطاعت مالی برای درمان ندارند. افراد بسیاری هستند که پس از گذران دوره بیماری و به دست آوردن سلامتی خود و یا عیادت از بیماران در بیمارستان‌ها و مراکز درمانی، مایلند بخشی از پول خود را وقف بیماران نیازمند نمایند. با ایجاد چنین صندوق‌هایی هیچ بیماری به دلیل مشکلات مالی با مانع عدم پذیرش مراکز درمانی مواجه نخواهد شد. بیمارانی که در وضعیت مالی دشواری به سر می‌برند می‌توانند از این صندوق استقراض کنند.

ب. صندوق وقف قرض الحسنه ازدواج: هدف از ایجاد این صندوق کمک به جوانان در حال ازدواج است که به کمک مالی محتاجند. این کمک به صورت قرض ارائه می‌شود.

ج. صندوق وقف قرض الحسنه کارکنان: کارکنان هر اداره یا سازمان یا شرکت می‌توانند با ایجاد یک صندوق وقف قرض الحسنه به یاری یکدیگر در مواقع ضروری بشتابند. این یاری به وسیله قرض پول وقف شده کارکنان تحقق خواهد یافت.

د. صندوق وقف پول موضوع‌های دیگر: صندوق وقف پول علاوه بر درمان، ازدواج و کمک به کارکنان، در موضوع‌های دیگر هم قابل تأسیس است. از این رو می‌توان با تأسیس آن در موضوع‌های خاص دیگر کار خیری انجام داد. نمونه‌های فوق با توجه به نیازهای جامعه مطرح شدند و می‌تواند منشأ تلاش صندوق‌های وقف قرض الحسنه خاص پول باشد.

۲.۲.۵. صندوق وقف قرض الحسنه عام

ممکن است عده‌ای بدون ذکر قصد خاص برای قرض، پول خود را برای قرض وقف نمایند. در این صورت لازم است صندوقی به عنوان «وقف قرض الحسنه عام» ایجاد شود. کمک خیریه این صندوق به نیازمندان اعم خواهد بود و تمام موارد پیشگفته را شامل خواهد شد.

۳.۲.۵. حفظ پول وقف شده در صندوق‌های قرض الحسنه

بر خلاف نظام بانکی، که باعث افزایش سرمایه می‌شود، صندوق قرض الحسنه نه تنها افزایش سرمایه را موجب نمی‌شود، بلکه با گذشت زمان و وجود تورم، به رغم امور خیری که از آن نشأت می‌گیرد، موجب کاهش ارزش سرمایه می‌شود. به همین دلیل پول

وقف شده پس از مدتی کم ارزش و غیرقابل انتفاع خواهد شد؛ بنابراین برای حفظ ارزش پول و بقای عمل خیر واقفان و نگهداری ساز و کار وقف بهتر است تدبیری اندیشیده شود؛ می توان از مقروض خواست تا مبلغی را برای ترمیم پول، به شکل هبه یا وقف، به اصل قرض بیفزاید و یا در ابتدا ارزش پول یا معادل آن، یکی از کالاهای با ارزش مانند طلا، زمین و خانه را به صورت قرض واگذار کرد تا زمان بازپرداخت قرض، ارزش واقعی پول حفظ شود. هادوی در باره امکان این روش می گوید: «اگر قرض دهنده هنگام قرض، کالایی را به عنوان کالای ضابطه در نظر بگیرد، به این معنا که بگوید من ۱۰۰ هزار تومان که مثلاً به ارزش سه سکه بهار آزادی^{۳۱} است را به تو قرض می دهم و همان مقدار را از تو می خواهم، این جا اگر تغییری در ارزش پول پیدا شده، قرارداد قرض، جبران را اقتضا می کند و این قرض، قرض ربوی نیست»^{۳۲}.

همچنین صندوق وقف پول دارای هزینه هایی خصوصاً از نظر نیروی انسانی است که باید تأمین شود. یکی از راهکارهای ممکن قرار دادن کارمزد است. راهکار ممکن دیگر در نظر گرفتن مبلغی، مثلاً در حدود ۵ درصد مبلغ قرض، است که از سوی مقروض به صندوق پرداخت می شود. در این صورت هزینه های صندوق تا حدی تأمین می شود. مساعدت سازمان اوقاف و بانک مرکزی و سایر مؤسسات دولتی و غیردولتی هم می تواند از هزینه های اداره صندوق بکاهد. کار مردم در این صندوق ها، بدون دریافت حقوق مادی هم، مؤثر است. در گزارشی در سال ۱۳۷۹ آمده که بیش از ۹۴۰۱ نفر به عنوان امین یا عضو هیأت امانا به طور رایگان برای موقوفات و اماکن مذهبی کار می کنند^{۳۳}.

برای درستی فعالیت این صندوق ها لازم است مراکز مرتبط با وقف و پول، نظیر سازمان اوقاف و بانک مرکزی، بر آنها نظارت و با آنها همکاری کنند.

این پرسش مطرح است که اگر نرخ تورم از میزان کارمزد بیشتر شود چه گونه می توان ارزش پول را حفظ کرد. در پاسخ می توان این راهکارها را در نظر گرفت:

الف. ضرر را، تا هنگام رفع آن، به کمک روش های جبرانی پذیرفت؛ زیرا ارزش هر مالی ممکن است در اثر تورم کاهش یابد.

روشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجله علمی و پژوهشی

ب. نرخ کارمزد صندوق را در قرارداد بعد افزایش داد.

ج. از کمک های نقدی و غیرنقدی مردمی برای جبران ضرر بهره برد.

د. کارمزد کارکنان صندوق را کاهش داد و قبلاً این موضوع را به اطلاع آنان رساند و همچنین از خدمات رایگان (فی سبیل الله)

مردم استفاده کرد.

ه. جبران تورم از سوی قرض گیرنده را شرط قرض قرار داد.

و. از راهکارهای مناسب صندوق های قرض الحسنه استفاده کرد.

ز. وجوهات وقفی دریافت شده را، به منظور جبران تورم، افزایش داد و این با تبلیغات مناسب و گزارش فعالیت های صندوق

به مردم امکان پذیر است. هدف صندوق سودآوری و کسب درآمد حتی برای تأمین هزینه ها نیست؛ از این رو هر چند تورم ارزش

پول های وقف شده را کاهش می دهد، اما آنها را از بین نمی برد. بقای چنین صندوقی به استمرار این وجوهات بستگی دارد. ارزش

آنها اگر چه ممکن است با تورم کاهش یابد، مسلماً با افزایش دریافت وجوهات وقفی جبران خواهد شد و می توان گفت که

موجودی صندوق ها مجموعاً رو به افزایش خواهد گذاشت.

ممکن است بوروکراسی را خطری دانست که در منافع وقف پول تأثیر زیانبار بگذارد، اما باید دانست که سازمان وقف پول به بوروکراسی و گسترش تشکیلات وابسته نیست. اگر راه‌اندازان، مؤسسان، کارکنان و علاقه‌مندان آن، نیات واقفان را در نظر بگیرند و از صرفه‌جویی و کمک مردمی در همه امور بهره‌گیرند و این سازمان را به انگیزه منافع مالی یا اجتماعی انتخاب نکنند، آن‌گاه بوروکراسی و گسترش تشکیلات، آن هم در حد نیاز، در منافع ناشی از وقف پول کمتر تأثیر خواهد گذاشت.

۳.۱.۱.۱. مقایسه با وقف اموال غیر منقول

وقف پول، در مقایسه با وقف اموال غیر منقول، از امتیازهای مهمی برخوردار است؛ از جمله آن که پول در دسترس همگان است، قابلیت انتقال دارد و در مکان‌های متعدد قابل استفاده است. همچنین امکان بهره‌برداری از آن بسیار است و علاوه بر آن دارای مثل است و با از بین رفتن عین، مثل جانشین آن می‌شود و اصل پول از بین نمی‌رود.

طبق بررسی‌های دینی، تاریخی و قانونی، زمینه تأسیس وقف پول فراهم است. منابع دینی به وقف با عنوان انفاق و صدقه جاریه سفارش می‌کنند. احکام فقهی به بقای عین موقوفه یا حبس اصل آن و جاری شدن منافع آن تأکید دارند. هر چند فقیهان در وقف درهم و دینار اختلاف نظر دارند، ولی همگی آنان وقف درهم و دینار را، به شرط بقای اصل در صورت انتفاع، صحیح می‌دانند. سابقه تاریخی وقف پول، تحقق این‌گونه وقف را در کشورهای مختلف، از جمله در ترکیه، مصر، اسپانیا، بنگلادش و آلمان، نشان می‌دهد. در این کشورها بر اساس عرف و تجربه، اصل پول، به رغم بهره‌برداری از منافع آن، باقی مانده است. قانون کشورهای اسلامی و از جمله ایران برخاسته از منابع فقهی است و ضمن مشروط کردن وقف به بقای عین موقوفه، وقف منقول را همچون غیر منقول صحیح می‌داند.

ویژگی تحول‌یافته پول، که ماهیت مثلی آن را آشکار می‌سازد، باعث می‌شود که مثل پول جانشین عین پول گردد و اصل پول در اثر وقف آن به رغم تغییر عین، باقی بماند و شرط وقف که بقای اصل است برقرار باشد. همگی این مقدمات تأسیس وقف پول را در گذشته و امکان تحقق آن را در حال حاضر و آینده آشکار می‌سازد.

بررسی تخمینی خدمات وقف پول به شکل پیشنهادی «بانک وقف پول» یا «صندوق وقف قرض الحسنه عام یا خاص» خدمات بسیاری به همراه دارد. بانک یا صندوق وقف، ضمن اعطای وام به عاملان نیازمند پول و محرومان به منظور درمان، ازدواج و... قرض می‌دهد و از منافع موقوفه نیز به فقیران و مسکینان خواهد بخشید. این بانک یا صندوق برای حفظ ارزش پول در مقابل تورم و تأمین هزینه‌ها از روش‌های گوناگون نظیر کمک‌های مردمی، دریافت کارمزد، سود سرمایه‌گذاری، ترمیم موقوفه طبق مقررات قانونی اوقاف، مساعدت سازمان‌های مختلف و روش‌های مفید و مشروع دیگر مدد خواهد گرفت. وقف پول، با محاسبه خدمات آن، نشان می‌دهد که اگر مزایایی بیشتر از وقف خانه یا ملک نداشته باشد، مزایای کمتری ندارد و با توجه به همگانی بودن دسترسی به پول و سفارش بسیار دین به انفاق و وقف، تحقق‌یافتنی است.

پی نوشت‌ها:

۱. شیخ طوسی، النهایه.
۲. شیخ طوسی، الخلاف، مطبعة الحکمه، قم، ج ۲.
۳. ریاحی سامانی، نادر، وقف و سیر تحولات قانونگذاری در موقوفات، انتشارات نوید، شیراز: ۱۳۷۸.
۴. فیض، علیرضا، «مصلحت وقف و پاره‌ای از شرط‌های آن»، مجله وقف، میراث جاویدان، سال دوم، شماره چهارم.
۵. همان.
۶. همان.
۷. علی بن الحسین الکرکی (محقق ثانی)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، مؤسسة آل البیت، قم.
۸. همان.
۹. واعظزاده خراسانی، محمد، نصوص الاقتصاد الاسلامی کتاباً و سنتاً و فقهاً، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد.
۱۰. «مصلحت وقف و پاره‌ای از شرط‌های آن»، مجله وقف، میراث جاویدان.
۱۱. کیسی، محمدعبید، احکام وقف در شریعت اسلام، فقهی، حقوقی و قضایی، ترجمه احمد صادقی، انتشارات اداره کل حج و اوقاف و امور خیریه استان مازندران.
۱۲. ابوالسعود محمدبن مصطفی العمادی الافندی، رساله فی جواز وقف النقود، حققها و علّق علیها صغیر احمد شاغف الباکستانی، بیروت، دار ابن حزم.
۱۳. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، پول در اقتصاد اسلامی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، تهران: ۱۳۷۴.
۱۴. قانون عملیات بانکی بدون ربا، مصوب هشتم شهریور ۱۳۶۲، حفظ ارزش پول را از اهداف و وظایف نظام بانکی ایران به شمار می‌آورد.
15. Cizakca, Murat, *Awqaf in history and its implications for modern Islamic economics*, "Islamic Economic studies", Vol. 6, No. 1, No7. 98, p. 53.
۱۶. اشاره چیزا کجا به اجازه دولت ایران، ماده ۴۴ آیین‌نامه اجرای اوقاف مصوب دهم اردیبهشت ۱۳۶۵ هیأت وزیران است: «سهم اوراق بهاداری که از محل ثمن موقوفات خریداری شده در حکم عین موقوفه است و قابل انتقال نیست مگر در موارد تبدیل (سازمان حج ۱۳۶۸).
17. Ibid, P. 53-54.
18. Buree Masters. *The Origins of Western Economic inmiddle East*. New York, new york university Press.
- CizakcaMardi. *Cash Awqaf of Bursa, Jornal of the Economic andSocial History of the orient*, Vol 38, Part 3.
19. WWW. Palestine - info. com
20. WWW. islamonline. net
21. WWW. Kahf. net
22. WWW. Islamic - online. net
23. WWW. bangladesh - bank. org
۲۴. رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آنکارا، «وقف در ترکیه»، مجله وقف، میراث جاویدان، شماره ۱۰.
۲۵. حمزه حجاز، «بنگ التسلیف السعودی فی ظل الاصلاحات الاقتصادية این یقف الآن و الی این ینبغی ان یتجه»، روزنامه الوطن، شماره ۲۹ ژانویه ۲۰۰۱.
۲۶. حسین عبده تبریزی و محمد مهدی هاشمی نسب، «وقف و تشکیل سرمایه در بازار مالی ایران»، مجله وقف، میراث جاویدان، سال هشتم.
۲۷. سلیمی فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی - اجتماعی آن، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضویه.
۲۸. نظامزاده، محمدعلی، «تجربیات جمهوری اسلامی ایران در زمینه وقف»، مجله وقف، میراث جاویدان، شماره ۲۷.
۲۹. مواد ۶، ۱۹ و ۲۱ قوانین و مقررات اوقافی و آیین‌نامه اجرایی آن به ترمیم موقوفه‌ها از طریق درآمد آنها اشاره دارد.
۳۰. در سال ۱۳۷۵.
۳۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، پول از نگاه اقتصاد اسلامی، میزگرد پرسش و پاسخ، مهدی هادوی.
۳۲. «تجربیات جمهوری اسلامی ایران در زمینه وقف».